

BÖLÜM 14

MODERN ÖTESİ POSTKADIN'IN KENDİNİ ANLATMA ÇABASINDA İMGEDEN GERÇEKLİĞE GİDEN YOLCULUĞU: KRUGEN VE TÜRKİYE ÖRNEKLEMİ

Ayşe MUHTAROĞULLARI¹

GİRİŞ

20. yy. da sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerinin sonucunda modernizmle birlikte dünyada dengeler değişmiş ve kadınlar haklarını korumak için eylemler yapmaya başlamışlar. Bunlardan bir tanesi ise 8 Mart 1857'de ve sonrasında ise “Uluslararası Kadınlar Günü” olarak halen daha kutlanmaya devam ettiğimiz “Uluslararası Kadınlar Günü”dür. Fakat o kadar gelişmeye ve Postmodern çağda yaşamış olmamıza rağmen hala daha kadınların erkeler ile eşit haklara sahip olmadıkları/olamadıkları, bedenleri ve sözel tacize uğradıkları ve bedenlerinin kalıp yargılar ile yönetildiğini görmekteyiz. Türkiye’de de olduğu gibi birçok ülkede hala daha kadın kendi bedenine hükmedemiyor. Çünkü kadının kimliği kültürel ve politik dogmalar doğrultusunda oluşturuluyor. Örneğin, doğum kontrolünün veya kürtajın yasalaşmasını beklemektedir. Modern dönemde daha da kötü olan kadın hakları daha iyiye gitmesi gerekir iken gelmiş olduğumuz yüzyılda hala daha olması yere ulaşmamıştır. Bundan dolayı bu makale kadın haklarına farkındalık yaratmak adına postmodern sanatçı olarak kabul edilen Kruger’ in üç eserini analiz edip ardından ise Türkiye’de gündemde olan kadın hakları ile güncel gazete yazıları ve kullanılan resimler ile olaylar irdelenecektir.

MODERNİZM VE POSTMODERNİZM

Modernizm: “Aydınlanma hareketine dayalı olan “modern” kelimesi Latince “modernus” kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak “modern” daha gerilere giden bir tarihçeye sahip olsa da, 18. yüzyılda ortaya çıkan modernite projesi, Aydınlanma düşünürlerinin “nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme” konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir” (Aslan & Yılmaz, 2001, s. 96) Aslan ve Yılmazın da aktarmış olduğu üzere modern dönem karanlık çağ veya

¹ Yrd. Doç. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi Psikoloji Bölümü, aysemuhtarogullari@gau.edu.tr

orta çağ düşünce yapısına karşı çıkıp onun yerine teknoloji ve bilimi koymuştur. Artık körü körüne bağlanılan dini düşünceler yerine bireylerin ve düşüncelerinin önem kazandığı bir dönem olmaya başlamıştır.

Modern sonrası yeni dönemde ise kadınının yeri değişime uğramış ama istenilen yere gelememiştir. Örneğin “İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki yıllar (1960'lara kadar) kadınlar için yeni yapılanmaların kapısının aralandığı yıllardır. Kadınlar ve öteki olarak adlandırılan (eşcinseller, zenciler, etnik gruplar, Yahudiler... vb.) gruplar daha insanca haklar elde edebilmek için eylemler yaptıkları görülmektedir” (Kozlu, 2009, s. 3). Modernizm sonrası postmodernizm diye adlandırılmış çağda kadın hala daha ev ve çocuk kavramlar ile kalıp yargılar ile tanımlanmıştır. “Toynbee, 1974 yılında Batı uygarlığının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girdiği yeni dönemi postmodernlik olarak tanımlamıştır (Sarıbay, 2001, s. 6).” (Yıldırım, 2009, s. 386) Yıldırım'ın aktarımında da görüleceği üzere “Postmodernizm; küreselleşmenin, tüketici odaklılığın, otorite bölünmesinin ve bilginin ticarileşmesinin toplumsal yaşamda ön plana çıktığı, 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başındaki kapitalizmin gelişimiyle yakından bağlantılıdır (King, 2005, s. 519)” (Yıldırım, 2009, 387).

Buna ek olarak “Postmodernizm; değerlerin, kültürlerin, geleneklerin ve yaşam tarzlarının farklılıkları üzerine kuruludur (Spicer, 2005: 671). ----- Postmodernizm, her türlü bütüleştirici, genelleştirici yaklaşımları reddetmektedir. Postmodernizm egemen ifadeler veya anlamlara karşı bir başkaldırı hareketidir” (Yıldırım, 2009, s. 388) Yani bir başka deyişle postmodernizm Marx'ın özgürleşme, Freud'un psikanalitik ve Darwin'in evrim teorisi gibi düşüncelere ve yaşlara karşı çıkmaktadır. (Aslan ve Yılmaz, 2001, s. 7). Bu sebeplerden dolayı “Lyotard'a göre Postmodernizm'in “gelecek zamanın geçmişi” (Erinç, 1994, s. 43) olarak anlaşılması gerekmektedir.

Diğer bir deyiş ile “Postmodernizm, meta-anlatılar karşısında kuşkuculuğu savunur ve metafizik, tarih felsefelerini ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçimini reddeder.” (Aslan-Yılmaz, 2001, s. 106) Yani Postmodernizm çok yönlü bir eklektik anlayışı içermektedir. (Erinç, 1994, s. 35) Her şeyden bir parça bulabileceğimiz postmodern akımı aşağıda da görüleceği üzere kendini modernizmden farklı kılmaktadır.

Tablo 1: Modern ve Postmodern Özellikler ve İkili Karşılaştırma (Özdem & Geçit, 2013,155)

Modern /Modernite	Postmodern / Postmodernite
Düzen / Kontrol	Düzensizlik /Kaos
Kesinlik / Belirleyicilik	Belirsizlik /Şüphencilik
Fordizm /Fabrika	Post-Fordizm / Büro
İçerik / Derinlik	Tarz / Yüzeysellik
İlerleme / Yarın	Durağanlık / Bugün
Türdeşlik / Kanı Birliği, Ortak Görüş	Türdeş Olmayan / Çoğulcu
Sıradüzen / Yetişkinlik	Eşitlik / Gençlik
Varoluş / Gerçeklik	Performans / Taklit
Önceden Tasarlanmış / Dışa Dönük	Oyuncu / Benmerkezci
Düşünme, Tasarlama / Metafizik	Katılım / Parodi
Uygunluk / Tasarım	Uygunsuzluk / Şans

Tabloda da görüleceği üzere postmodern çağ özneliğe önem vererek şüphencilik ilkesini benimseyerek toplumdaki düzensizliği temsil etmektedir. Feminist akımına bakıldığı zaman ise “Feminizm aydınlanma felsefesine ve bu felsefenin erkek cinsiyeti temeline dayanmasına karşı çıkmaktadır. Postmodernizm ise bütünüyle aydınlanmayı reddetmektedir. Feminizm kadın cinsiyetine verilen değeri yükseltirken, postmodernizm erkek ve kadın cinsiyeti ayrımını reddetmektedir” (Yüksel, 2001, s. 111).” (Kozlu, 2009, s. 8) Çünkü bu ikilemi ret etmediğimiz sürece kadın ve erkek eşitliğinden söz etmek mümkün değildir. Bir başka deyişle “Postmodern feminist yaklaşım kadın ve erkek arasında ikilik yaratmayacak söylemler ortaya koymaya çalışmıştır. Postmodern feministler kadın merkezli bir anlayışla, siyasal, politik, kültürel ve toplumsal yapıyı eleştirmişler ve kadın yanlı yaklaşımlar oluşturmuşlardır”. (Kozlu, 2009, s. 8) Yani yukarıda Tablo 1’de de görüldüğü üzere kadın artık evrensel kalıp yargılar yerine bireysel farklılık söylemleri ile tanımlanmaya çalışılmıştır veya çalışılmaktadır. Artık, PostKadın söylemi toplumun her biriminde kendini göstermeye çalışmakta ve kadınlar eşit haklar için savaştırmaktadır.

Örneğin PostKadın dendiği zaman ise aklımıza Barbara Kruger, Cindy Sherman, Helene Cixous, Luce Irigaray, Julia Kristeva isimli kişiler gelmektedir. Bu öncü kadınların yapmış olduğu ve de yazmış olduğu eserler kadın hakları için önem arz etmektedir. Bundan dolayı bir sonraki bölümde Kruger' in çalışmaları ve de Türkiye basınında yer alan görsel metinlerin analizi yapılacaktır.

POSTMODERN GÖRSELLERİN İNCELENMESİ

Kruger Eserlerinin İncelenmesi

Resim 1. Barbara Kruger, 1981.

Resim 1 Barbara Kruger tarafından yapılmış ve feminist sanat olarak kabul edilmektedir. Yukarıdaki imgede de görüldüğü üzere şapka giymiş olan görsel adam figürü kelimeler ile birleşince “Your” ve “Silence” kelimeleri erkek egemen toplumunun kendi huzuru ve konforu için kadını susturmasını sembolize etmektedir. Çalışmadaki belirgin olmayan yüz ise toplumdaki kadını susturmayı ve de kontrol etmeyi isteyen erkek egemen toplumu temsil etmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında zaman ise belirsiz olan imge erkeği değil de belki kadını simgelemektedir. Çünkü kadın kendi huzuru ve de erkeğin huzuru için susmakta ve ondan yapılmasını istediklerini sorgulamadan yapmaktadır.

Renklerin uyumuna bakıldığında zaman ise siyah beyaz ve kırmızı kullanılmıştır. Siyah beyaz uyumu kırmızı olan “You” ve “Silence” kelimeleri ile kırılmıştır. “Teknik açıdan, siyah ve beyaz renk değil, gölgedir” ve bundan dolayı resimde hâkim olan siyah ve beyaz renkleri herkesi ve her şeyi sembolize etmektedir. Siyah ve beyaz renkleri toplumu, kültürü ve insanlığını sembolize eder iken. Kırmızı renk ise “insan vücudu renklerle betimlenmiş insanın vücudu kırmızı, aklı sarı, ruhu

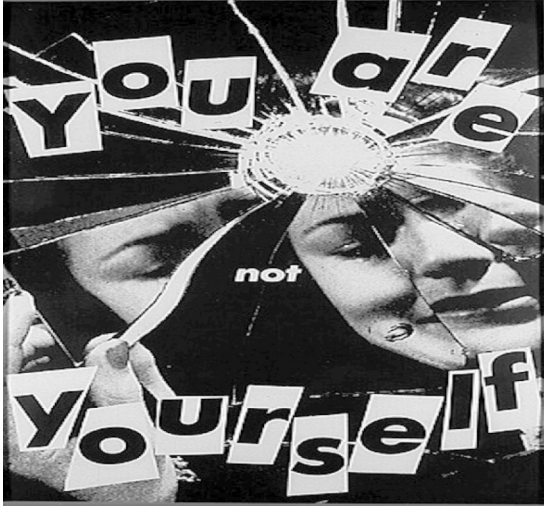
mavi olarak kabul edilmiştir. (Deniz Özer, 2012, s. 296). Ayrıca kırmızı tehlike ve yasakları da sembolize etmektedir. (Özer, 2012, 272) Kruger' in eserinde ise kırmızı vücudu, tehlike ve yasakları bir araya getirmek için kullanılmıştır. Çünkü "You" yani kadın erkek, güç, kapitalizm, toplumsal kalıp yargılar ve söylemler bir başka değiş ile siyah beyaz olan kültürel ideolojiler toplumları ve kişileri beden ve akları sessizliğe ("silence") zorluyor.

Resim 2. Barbara Kruger, 1989.

Kruger'ın diğer bir eseri ise 1989 yılında yapmış olduğu Resim 2 kadın bedeni temsil etmektedir. Yine diğer çalışmalarında da olduğu gibi üç renk hâkimiyeti olan siyah, beyaz ve kırmızı yer almaktadır. Çalışmanın yapılma sebebi ise imge içerisinde açıkça verilmiştir. "Support Legal Abortion Birth Control and Women's Rights" (Yasal Kurtajı, Doğum Kontrolünü ve Kadın Haklarını desteklemek). "Yasal Kurtajı, Doğum Kontrolünü ve Kadın Haklarını desteklemek" için hazırlanmış olduğu eserinde ise "Your body is a battleground" (Senin bedeninin savaşma/ çatışma alanıdır) diyerek kadın bedeni üzerine/üzerinden yürütölen beden politikalarını anlatmaya çalışmıştır. Mesela "kadın bedeni hem bir tüketim objesi hem de çok yönlü bir denetimin görünmez normlarına teslim olmuştur. Kadın bedeni, "olması gereken" beden görünüşüne kavuşmak -gözaltı çizgileri gibi yaşın ilerlemesiyle oluşun "olumsuzluklardan" veya kalçalarında biriken yağlardan kurtulmak- için bedenlerini kozmetik sanayinin ellerine bırakabilirler" (Karakaya & Cihan, 2017, s. 12)

Ayrıca, ne yazık günümüzde dahi birçok ülkede kadının kendi bedeni üzerinde hakkı olamamakta ve hala daha kadın bedeni bir meta olarak görülmekte. Kruger çakışmasında kadın bedenini toplum güçlerinin istediği şekilde kontrol edip şekillendirebildiği bir meta olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca ikiye bölünmüş olan kadın yüzü ise kadının ikiye bölünmüşlüğüne ikili karşıtlık arasında sıkışıp kaldığını ve de özgürlüğünün elinden alınıp metalaştırılıp kısıtlandığını sembolize etmektedir. Buna ek olarak, çalışmada yer alan kadın yüzü ise kadının kendi bedeni hakkında vereceği kararlarda sıkıştığını sembolize etmesi açısından olumlu ve olumsuz arasında sıkışıp kaldığı için kadın bedeni bir savaş veya çatışma alanına dönmüştür.

Resim 3. Barbara Kruger, 1981.

Diğer bir eser yine aynı yıl Kruger tarafından tasarlanan fotoğraf imgesi post-modern kadının kırıklarını resmetmektedir. Eserinde cam kırıklarını kullanan sanatçı kadının “Yourself” olmadığını, olamadığını kısacası olmasına izin vermediğini sadece toplumun ona empoze etmiş olduğu roller ve beklentilerden ibaret olduğunu “not” kelimesi ile anlatmaya çalışmıştır. Bir başka deyişle toplumun kadın için yaratmış olduğu kimliğin kırık ayna parçaları gibi olduğu çünkü kimlik denilen şey “bireylerin, sırf kadın ya da erkek olmaları nedeniyle nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı sorumlulukları, görevleri ortaya koyan bir kavramdır.” (Zeybekoğlu, 2010, s. 29) Yaratılmış ve yaratılmaya devam eden kimlik kadına ait olmamakla birlikte toplumun ona bölük pörçük ve kırık ayna parçalarından kaçma ve özgür olma ihtimali de vermemektedir. Kozluk’un (2009) makalesinde Owens’dan yaptığı aktarımda da görüleceği üzere “Barbara Kruger,

You/My ya da diğer çalışmalarında kullandığı I/You gibi dile ait temsilleri, özneyi değiştirmek için kullanarak, eserlerinde erkek egemenliğinde olan düşünsel ve toplumsal yapılara eleştirel göndermelerde bulunur.” (12) Sonuç olarak resimlerde ve Türkiye’de de görüleceği üzere cam kırıkları kadına empoze edilen kalıp yargıları, söylem karmaşasını, kırık kimlikleri ve de kapitalist sistemin gücünü temsil etmektedir.

A. Türkiye’de Yaşanan Kadın Cinayetleri ile ilgili Görsellerin İncelenmesi

Resim 4. T24: Bağımsız İnternet Gazetesi

Bağımsız İnternet Gazetesi “65 günde 67 kadın öldürüldü!” başlığı ile internet gazete sitesinin paylaşmış olduğu fotoğraf siyah beyaz renklere oluşmakla birlikte ölen kadınların resimleri ve de kadın silüeti üzerine ? (soru işareti) kullanılarak oluşturulmuştur. Verilmek istenilen mesaj ise resimde yer alan kişilerin ortak noktasının kadın olması. Yaşın, eğitim seviyelerinin beden farklarının olmadığını vurgulayan resim soru işareti ile gösterdiği yerlerde ölen kadınların cinsiyetleri isimlerinin değil de kadın olmalarının önemini belirtmiştir. Buna ek olarak soru işareti ile belirtilen bölümlerde yer alan kadınların kayıp olduğu veya kim olduğu vurgusu da yapılmak istenmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere “16 kadının hangi bahaneyle” öldüğünün bilinmediğini belirtmiştir.

Tablo 2: İllere göre Kasım ayının Kadın cinayetleri verileri: Cinayetleri Durduracağız Platformu (2021)

KADIN CİNAYETLERİ									
İstanbul	5	Gaziantep	3	Aydın	2	Antalya	1	Bartın	1
Kırklareli	1	Ankara	1	Malatya	1	Ordu	1	Hatay	1
Bursa	1	Kayseri	1	Batman	1	Muğla	1	Samsun	1
Erzurum	1	Kocaeli	1	Trabzon	1				
ŞÜPHELİ KADIN ÖLÜMLERİ									
İstanbul	4	Adıyaman	2	Samsun	1	Kayseri	1	Denizli	1
Van	1	Mardin	1	Bursa	1	Mersin	1	Konya	1
Şırnak	1	Bartın	1	Adana	1	Uşak	1	Kocaeli	1
İzmir	1	Kahramanmaraş	1						

Toplamda kasım ayında 25 kadın cinayeti işlenmiş ve 21 şüpheli kadın ölümü yer almaktadır. Bir sonraki resimde ise kadın ölümleri kırmızı ayakkabıların yer aldığı bir resim ile farkındalık yaratılmak istenmiştir.

Resim 5. Veri Bülteni, 16 Ağustos 2020, by VOYD.

Bu resimde ise farklı tarzda olan kadın ayakkabılarının, terliklerinin kırmızı ile boyanması Kadın cinayetlerine yapılan vurguyu göstermektedir. Resmin yer aldığı site olan Veri Bülteni "Anıt Savaş Kadın Cinayetleri Üzerine Ne Anlatılıyor?" başlığı ile fotoğrafı paylaşmıştır. Ayakkabıların üzerinde durulan yer

Anıt Sayaç'ı sembolize etmekle birlikte üzerindeki her ayakkabı ise ölen kadınları temsil etmektedir. Kırmızı renk ise bilindiği üzere kanı ve ölümü anlatmak için kullanılmıştır. Bültende yer alan yazısında giriş kelimesi “Öfkeliyiz” ile başlayan Pınar Eldemir, öfkeli olmanın sebebini “kadınlar farklı yerlerde ama benzer kişiler tarafından benzer sebeplerle öldürülüyoruz ve öldürülmeye de devam ediyoruz.” (16 Ağustos 2020).

Resim 6. Özgür İstanbul, 12.06.2019.

Diğer bir resim ise Özgür İstanbul online gazete “Kadın Cinayetleri Platformu’ndan Utanç Raporu” isimli haberinde yer aldığı üzere siyah beyaz kadın yüzleri fotoğraf kareleri kullanılarak habere ve kadın cinayetlerine vurgu yapılmıştır. Fotoğraf karelerinin kullanılmasının sebebi ölen her kadının fotoğraf karelerinde kaldığı imajını vermektedir. Haberde yer alan bilgiye göre “2019 yılının Mayıs ayında 37 kadın” (Özgür İstanbul, 12.06.2019) öldürülmüştür. Yani bir başka deyişle şiddetten dolayı fotoğraflarda kalan kadın hayatlarını anlatılmak istenmiştir.

Resimlerin tümünü ele alacak olur isek siyah beyaz ve kırmızının hâkim olduğu renklerin tümü kadının yaşadıklarını ve de eşit haklar için verdikleri savaşı anlatmaktadır. Resimlerde yer alan kırmızı ise “Hırçın erkeğin” (Özer, 2012, s. 270) rengi olarak tanımlanmakta ve de erkeğin hırçınlığından dolayı ölen kadınlar için kullanılmıştır. Öte yandan siyah ve beyazı karıştırdığınız zaman ise gri renk elde edilmektedir. Gri renk ise “Gri diplomatik ve ağır bir renk olmasına karşın, hareketsizliği, yavaşlığı ve ciddiyeti temsil eder. (Özer, 56). Resimlerde ise kadınlara yapılan şiddet için yaratılmaya çalışılan ciddiyeti sembolize etmektedir. Diğer ta-

raftan resimlerde hakim olan siyah renk ise “Varolma ve gençlik başkaldırısının tipik rengidir. Korku ve umutsuzluğun yanı sıra ölümü de çağrıştıran siyah seremoni ve tören giysisi rengi olduğu gibi cazibenin de rengi haline dönüşebiliyor.” (Özer, 60) Beyaz ise “saflığın ve aydınlığın simgesidir.” (Özer, 61) Özetlenecek olur ise bütün resimler beyaz renk gibi saf ve suçsuz olan kadının kırmızı ile kana bulanıp siyah renk ile şiddet kullanılarak ölüme terkedilmiş olduğundan dolayı gri ile bu dünyadaki eşit haklarını arama çabasını vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak bütün resimlerde yer alan gerek siyah, beyaz, kırmızı ve gri renkler olsun gerek resimlerde imgeler olsun postmodern çağdaki kadının yeri hala daha şiddet, cinayet, eşitsizlik ile tanımlanmakta ve bu çağda bile kadın hakları için savaşılmaktadır. Bu utanç duyulacak olayları durdurmak için yapılması gereken ise “Yazın, siyaset, sendikal hareketler, protesto eylemleri gibi çalışmalarda kadın ve öteki diye adlandırılan eşcinseller, zenciler, etnik gruplar ve sanatçıların dayanışmasının, kadının kendi ve kendisiyle birlikte ötekilerin haklarının iyileştirilmesine yönelik ihtiyaca dikkat çekmesi açısından önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca Cixous, Irigaray, Kristeva, Sherman, Kruger, De Beauvoir örneklerinde olduğu gibi postmodernist süreçte eğitilmiş kadınların üretimlerinin düşünsel, sanatsal ve toplumsal alanlarda yeni açılımlara neden olduğu izlenebilmektedir.” (Kozlu, 2009, s. 14) Yani sonuç olarak “Şiddetten Ölen Kadınlar İçin Dijital Anıt”da daha fazla isim ve bilgi olmaması için bu çalışmanın esas önermesi ise her alanda kadın hakları ile ilgili farkındalık yaratıp sadece kız çocuklarının veya annelerin değil aynı zamanda erkek çocuklarının ve de babaların da bilinçlendirilmesi ve de eğitilmesi gerektiğidir.

KAYNAKLAR

- Aslan, S. & Yılmaz, A. (2001). modernizme bir başkaldırı olarak postmodernizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2), 96.
- By VOYD, Veri Bülteni (2020). *Anıt Sayaç kadın Cinayetleri Üzerine Ne Anlatıyor?*. (25/12/21 tarihinde <https://veribulteni.voyd.org.tr/anit-sayac-kadin-cinayetleri-uzerine-ne-anlatiyor/> adresinden ulaşılmıştır.)
- Özgür İstanbul, (2019).
- Eriç, S. M. (1994). Postmoderniz’in Tanımı. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde verilen konferans metni. (43).
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Kasım 2021 Raporu (2021). *2021 Kasım Ayında Erkekler Tarafından 25 Kadın Öldürüldü, 21 Kadın Şüpheli Şekilde Ölü Bulundu*. (21/01/22 tarihinde <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/3000/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-kasim-2021-raporu> adresinden ulaşılmıştır.)
- Karakaya & Cihan. (2017). Toplumsal yapı, iktidar ve kadın bedeninin kurgulanışı. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (6), 12.

- Kozlu, D. (2009). Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, ART-E-03, 3.
- Özdem, Ö. O. & Geçit, E. (2013). Postmodern sanat akımları ve reklamlara yansımaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*- 36/Bahar, 155.
- Özer, D. (2012). Toplumsal düzenin oluşmasında renk ve iletişim. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 6 (3), 296.
- Özgür İstanbul, (2019). *Kadın Cinayetleri Platformu'ndan Utanç Raporu*. (18/11/21 tarihinde <http://www.ozguristanbul.com.tr/kadin-cinayetleri-platfromundan-utanc-raporu-42973h.htm> adresinden ulaşılmıştır).
- Renk Olarak Siyah ve Beyazı Anlama. Adobe. (28/01/22 tarihinde <https://www.adobe.com/tr/creativecloud/design/discover/is-black-a-color.html> adresinden ulaşılmıştır).
- Şiddetten Ölen Kadınlar İçin Dijital Anıt. (10/11/21 tarihinde <http://anitsayac.com/> adresinden ulaşılmıştır).
- T24: Bağımsız İnternet Gazetesi (2021). *65 günde 67 kadın öldürüldü!* (10/01/22 <https://t24.com.tr/haber/65-gunde-67-kadin-olduruldu,937489> adresinden ulaşılmıştır).
- THE BROAD (1989). Barbara Kruger. *Untitled (Your Body is a Battleground)*. (05/017/22 tarihinde <https://www.thebroad.org/art/barbara-kruger/untitled-your-body-battleground> adresinden ulaşılmıştır).
- Yıldırım, M. (2009). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 2 (6), 386-88.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında türk toplumunun erkeklik algısı, *ET-HOS*, 3 (1), 1-13.